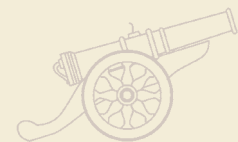

‘Ick schrijve met grooten haest’

Brieven van en naar De Witt over het Rampjaar

Hoe beleefde Johan de Witt de maanden voor hij zo dramatisch aan zijn einde kwam? Het zojuist verschenen *Johan de Witt en het Rampjaar 1672*, met daarin een bloemlezing uit zijn correspondentie van 350 jaar geleden, geeft ons een idee. Ineke Huysman is een van de samenstellers en legt uit hoe de bundel tot stand is gekomen.

*Ick schrijve met grooten haest
sonder noch eene maeltijt
huyden te hebben gehouden,
alhoewel het nu is ontrent negen
uyren in den avondt ende bidde
dat Uw Ed. aen den heer prince
van Oraigne mijne excuse gelieve
te doen over het manquement
van mijn plicht ontrent Sijne
Hoocheyt in 't adviseren ende
beantwoorden van desselfs mis-
siven.¹*

Dat schreef raadpensi-
onaris Johan de Witt
op 4 juni 1672 aan
Hiëronymus van Beverningk,
die als gedeputeerde naar het
leger was gezonden. Het citaat
is illustratief voor de gespan-
nen situatie waarin De Witt
op dat moment verkeerde. De
Republiek der Zeven Verenigde
Nederlanden werd van verschil-
lende kanten aangevallen; De
Witt had steeds meer moeite
het overzicht te houden en
de kalmte te bewaren. Zijn
woorden aan Van Beverningk
zeggen genoeg: het was al 9
uur 's avonds, hij had nog niets
gegeten en ook had hij nog geen
tijd gehad om Willem III, de
prins van Oranje, te schrijven.
Deze brief en vierentwintig

andere van en aan Johan de Witt
maken deel uit van de bundel
Johan de Witt en het Rampjaar
1672, die verschijnt ter gelegen-
heid van de 350-jarige herden-
king van het Rampjaar in 2022.
Net als in de twee eerdere bun-
dels – *Johan de Witt en Engeland*
en *Johan de Witt en Frankrijk*
– is een selectie gemaakt uit de
correspondentie die De Witt
over dit thema voerde. Wat
deze bundel vooral laat zien, is
waarover en hoe de raadpensi-
onaris in dit rampzalige jaar zoal
correspondeerde in de aanloop
naar zijn dramatische einde.
Bij de selectie is rekening
gehouden met de belangrijkste
gebeurtenissen uit het Ramp-
jaar, met de chronologie daar-
van en met de hoofdrolspelers.
Tegelijkertijd is er ook aandacht
voor wat minder bekende cor-
respondenten en voorvallen uit
het Rampjaar waarmee De Witt
werd geconfronteerd. Eveneens
zijn er anonieme brieven gericht
aan De Witt opgenomen, waar-
over later meer.
Het corpus van brieven uit 1672
waaruit is geput, bestaat uit
ongeveer 750 brieven, waarvan
620 aan De Witt zijn gericht en
130 door De Witt zijn geschre-

**Johan de Witt en het Ramp-
jaar.** Een bloemlezing uit
zijn correspondentie. Ineke
Huysman en Roosje Peeters
(red.) (Catullus, Soest 2022),
272 blz., € 24,99

Ineke Huysman
is onderzoeker aan het
Huygens Instituut voor
Nederlandse Geschiede-
nis/NL Lab.

ven. De meeste van deze brieven
staan op het moment van
verschijnen van deze bundel
online op de website Early Mo-
dern Letters Online (EMLO),
een project dat deel uitmaakt
van Oxford University en de
Bodleian Library. Het portaal
van EMLO heeft als doel alle
nog bestaande vroegmoderne
correspondenties digitaal weer
bij elkaar te brengen.²
De brieven in deze bundel zijn
door experts getranscribeerd,
toegelicht, geannoteerd en
hertaald. Daarnaast heeft Jean-
Marc van Tol de brieven van
tekeningen voorzien, waarbij hij
zich heeft laten inspireren door
bestaande zeventiende-eeuwse
afbeeldingen.

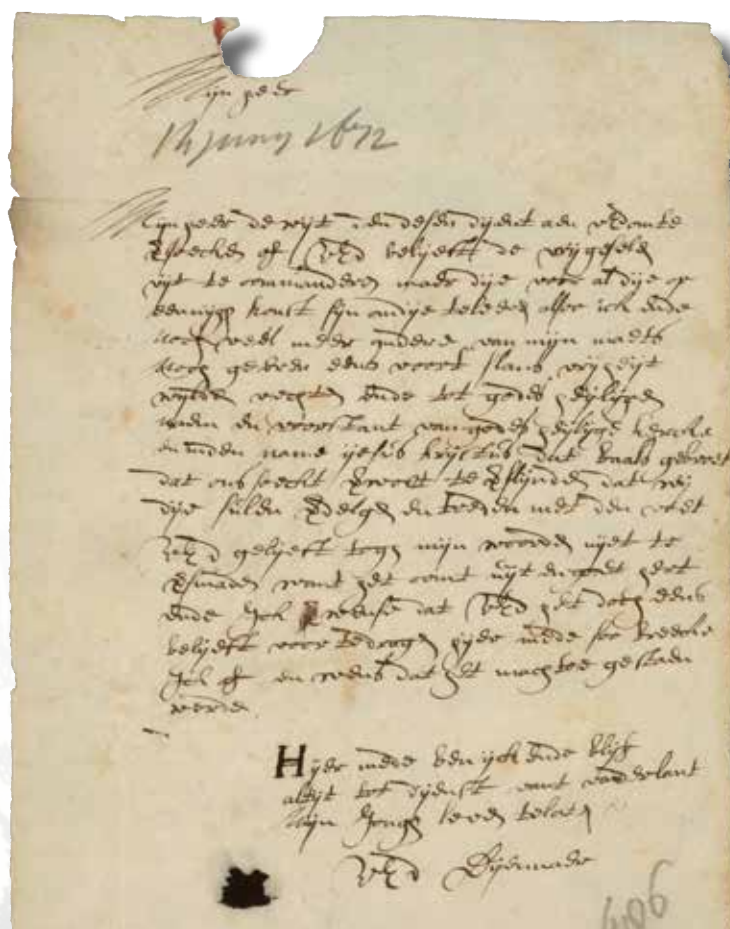
Verzwakte verdediging

In 1672, het jaar dat in de
vaderlandse geschiedenis 'het
Rampjaar' zou gaan heten, werd
de Republiek van drie kanten
aangevallen: Lodewijk XIV van
Frankrijk, Karel II van Enge-
land, de bisschop van Münster
en de aartsbisschop van Keulen
spanden samen. Bijna twintig
jaar van behendige diplomatie
en vaardig uitgevochten zeeoor-
logen onder leiding van De Witt
kwamen tot een eind: nu zouden
de wapens spreken en een land-
oorlog worden uitgevochten.
Die oorlog leidde tot chaos.
Het was De Witt geweest die
in de vijftien jaar na de Vrede
van Westminster in 1654 de
oorlogsvloot had uitgebouwd,
waardoor de Republiek rond
1670 met Michiel de Ruyter als
admiraal de sterkste zeemacht
ter wereld was. Het landleger
en de verdedigingswerken
waren echter verzwakt. Sinds
de Vrede van Münster in
1648 had de Republiek geen

¹ Nationaal Archief,
archief Johan de Witt,
3.017.17, 28.

² Alle tot nu toe gedigi-
taliseerde correspon-
dentie van Johan de Witt is
raadpleegbaar via EMLO:
tinyurl.com/KEMLO2.

Linkerpagina: De moord
op de gebroeders
De Witt, 1672. Prent
van Jan Luyken, 1698.
Collectie Rijksmuseum
Amsterdam.
Hiernaast: Brief van een
anonieme schrijver aan
Johan de Witt, 14 mei
1672. Nationaal Archief.

Het beleg van Rhein-
berg door de Fransen,
6 juni 1672. Schilderij
door Lambert de Hondt
(II). Collectie Rijksmu-
seum Amsterdam.

landoorlog meer uit hoeven
vechten. Dat was iets wat De
Witt werd verweten, ook al had
hij er vanaf 1670 meermaals op
aangedrongen het landleger te
versterken. Daarbij had echter
eerst Amsterdam dwarsgelegen
en toen die stad eindelijk met de
plannen akkoord ging, stemde
Zeeland onverwacht niet in met
de defensiebegroting.
In het voorjaar van 1672 werd
de Republiek in het oosten
onder de voet gelopen door
de legers van Lodewijk XIV
en die van de bisschoppen van
Münster en Keulen. De gecom-
bineerde vloot van Frankrijk en
Engeland maakte zich op voor
een confrontatie met De Ruyter
met de bedoeling de belang-
rijkste havens te blokkeren en
de weg vrij te maken voor een
invasie op de Hollandse kust.

***‘Men zou verwachten dat deze
anonieme brieven bedreigingen
bevatten, maar meestal zijn het
juist goedbedoelde adviezen’***

De zittende macht, de ‘regen-
tenklik’ onder leiding van de
gebroeders De Witt, kreeg de
schuld van alle ellende. Door de
penibele positie van de Repu-
bliek die van alle kanten werd
aangevallen, klonk onder het
volk de roep om een Oranje
die het leger zou leiden luider
en luider. Tegen de zin van De
Witt werd Willem III in februari
1672 tot kapitein-generaal van
het leger benoemd, voor de
duur van één veldtocht.

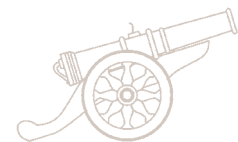
Aanslag

De Engelse aanval eind maart
op de naar de Republiek
terugkerende handelsvloot uit
Smyrna luidde het begin van
de oorlog met de Engelsen in.
Op 6 april volgde de Franse
oorlogsverklaring en eind mei
die van de bisdommen Keulen
en Münster. Op 12 juni vielen
de Fransen, hoogstpersoonlijk
aangevoerd door Lodewijk XIV,
de Republiek binnen door bij

Lobith de Rijn over te steken.
Op 21 juni 1672 verliet Johan
de Witt laat in de avond het
Binnenhof en wandelde hij, ver-
gezeld door twee dienaren naar
huis. Tussen de Gevangenpoort
en het Groene Zoodje werden
zij aangevallen door vier man-
nen. Het was een gerichte aan-
slag op het leven van De Witt.
Met diverse messteken stortte
hij hevig bloedend op de grond.
Zijn belagers moeten hebben
gedacht dat zij hem hadden ge-
dood, maar de raadpensionaris
overleefde wonderwel.
Op 25 juli 1672 werd Cornelis
de Witt gearresteerd uit naam
van het Hof van Holland, op
beschuldiging van het beramen
van een aanslag op het leven
van Willem III. Belangrijkste
getuige was Willem Tichelaer,
een barbier die bij Cornelis
thuis was geweest, waarschijn-
lijk om hem erin te luizen.

Tichelaer zou uiteindelijk ook
gearresteerd worden, maar
nooit vervolgd. Sterker nog:
uiteindelijk zou hij door Willem
III met een aanzienlijk jaargeld
worden beloond.
Cornelis, die in de Gevangen-
poort vastzat, weigerde, zelfs
nadat hij zwaar gemarteld was,
te bekennen dat hij had samen-
gespannen om de prins van
Oranje te laten vermoorden. Op
20 augustus 1672 werd Johan
de Witt waarschijnlijk met een
smoes naar de Gevangenpoort
gelokt. Rond het gebouw verza-
melde zich een massa mannen,
veelal afkomstig uit de schut-
terijen van de stad. Uiteindelijk
werden de gebroeders De Witt
naar buiten gevoerd en op
beestachtige wijze vermoord
– het leek een spontaan volks-
gericht, maar de lynchpartij was
zeer waarschijnlijk een geregis-
seerde actie, waarvan Willem

III weet moet hebben gehad. Met deze zwarte bladzijde uit de vaderlandse geschiedenis kwam op oneervolle wijze een eind aan het leven van een van de grootste staatslieden die ons land ooit heeft gekend en aan dat van zijn oudere broer.³

Anonieme brieven

In het archief met de correspondentie van Johan de Witt bevinden zich ook een behoorlijk aantal anonieme brieven. Soms is de afzender helemaal weggelaten, dan weer is er alleen met initialen ondertekend. Men zou verwachten dat deze brieven bedreigingen bevatten, maar meestal zijn het juist goedbedoelde waarschuwingen of adviezen. Voor het jaar 1672 zijn er van deze categorie veertien brieven in het archief van De Witt gevonden, waarvan er drie zijn opgenomen in de Rampjaar-bundel. Vaak gaat het om korte inlichtingen over de vijand. Zo ontving de raadpensionaris een brief uit Luik van 19 april waarin hem de locatie van de Franse troepen werd doorgespeeld. Ook kreeg hij een brief van een spion uit Londen, ondertekend met 'beminde vrund' met informatie over de samenstelling van de Franse en Engelse vloot.⁴

Op 26 mei 1672 werd De Witt een brief toegestuurd met een in een bibberig handschrift opgesteld advies hoe hij de Republiek tegen de op handen zijnde inval van de Fransen moest verdedigen. Wellicht was de afzender een oud-militair die om veiligheidsredenen niet ondertekende en wist De Witt met wie hij te maken had. De schrijver adviseert De Witt troepen bij Rheinberg, strategisch gelegen aan de Rijn, te legeren. Dan zouden niet alleen alle steden die stroomafwaarts aan de Rijn, Waal en IJssel lagen beschermd zijn, maar ook heel Twente, Drenthe, Overijssel, Friesland en Groningen. Dat kleine mobiele leger zou ter plekke de bevoorrading van de Franse

troepen kunnen verhinderen, zodat deze zouden verhongeren en 'self in haer eygen swaert vallen'. Het is bekend dat De Witt Rheinberg als een cruciaal punt beschouwde voor de verdediging van de Republiek; hij meende dat wanneer Rheinberg zou vallen, het land al half verloren zou zijn. En dat gebeurde ook: op 6 juni werd Rheinberg na een korte belegering door de Fransen ingenomen, waarna Lodewijk XIV om de verdedigingslinie heen trok en op 12 juni bij Lobith de Rijn overstak.

Hart onder de riem

'Hyermede ben yck end blijf altijd tot dyenst vant vaderlant mijn jongh leven te laten': dat belooft een onbekend gebleven jongeman op 14 juni aan de raadpensionaris. De auteur ondertekent zijn brief slechts met de initialen A.L. In zijn brief stelt hij voor om iedere ongehuwde man voor het vaderland te laten vechten om 'het Waals gebroed' (de Fransen) het land uit te jagen. Het idee om naast het voornamelijk uit buitenlanders bestaande beroepsleger ook kloeke en robuuste mannen tussen de twintig en vijfentwintig jaar onder te brengen in burgermilities was eind 1671 al door de Staten-Generaal geopperd. Waarom de schrijver De Witt deze ontboezeming wilde doen, is onduidelijk, wellicht wilde hij de raadpensionaris een hart onder de riem steken in een periode dat hij het steeds lastiger kreeg.

Van de derde opgenomen anonieme brief in de bundel bleek de afzender bij nader inzien wél identificeerbaar. De opzettelijk niet ondertekende brief aan De Witt is afkomstig van Cornelia de Groot (1611-1687), dochter van Hugo de Groot en echtgenote van Jean Barton (1613-1696), burggraaf van Montbas. De eerdere vier brieven die zij in de jaren zestig aan Johan de Witt schreef, bevestigden dit, zij bevatten eenzelfde handschrift en spelling. De Witt moet dat

beslist herkend hebben. In haar brief verdedigt Cornelia haar echtgenoot en benadrukt ze zijn trouwe dienst aan het land en aan De Witt in het bijzonder. Wat was er gebeurd? De Franse Montbas werd als generaal-majoor in het Staatse leger belast met de verdediging van het strategische fort Schenkenschans aan de Rijn. Hij zag al snel in dat hij het fort nooit zou kunnen behouden tegen de Franse overmacht aan de overkant van de rivier, en hij liet het fort onbeschermd achter. Hierna staken de Franse troepen de Rijn over, waarna Willem III zich met zijn leger halsoverkop moest terugtrekken. De prins liet Montbas onmiddellijk arresteren en voor de krijgsraad brengen, die hem zijn militaire functies ontnam. De prins had verwacht dat de verrader ter dood veroordeeld zou worden, en liet een nieuwe krijgsraad benoemen. Montbas wist echter te ontsnappen en werd vervolgens symbolisch terechtgesteld: op het schavot bewerkte een beul zijn portret. ■

■ Uit: *Johan de Witt en het Rampjaar* (2022), inleidend artikel door Bert Natter, p. 26.

■ Nationaal Archief, 3.01.17 inventaris van het archief van Johan de Witt, 3352.

Tekening van Cornelia de Groot, naar Johannes Mijntens, door Jean-Marc van Tol.

Verder lezen

Dreiskämper, P., 'Redeloos, radeloos, reddeloos'. *De geschiedenis van het rampjaar 1672* (Hilversum 1998).

Panhuysen, L., *Rampjaar 1672. Hoe de Republiek aan de ondergang ontsnapte* (Amsterdam 2022).